

Л. Л. Залізняк

РАННЬОСЕРЕДНЬОВІЧНА ВЕРСІЯ ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНЦІВ

У статті проаналізовано аргументи прибічників та контраргументи опонентів ранньосередньовічної концепції україногенезу.

Ключові слова: україногенез, княжий Київ, українці, давньоруська народність, етнологія.

У наш час дискутуються три головні версії витоків українського народу. Дві з них (ранньосередньовічна та пізньосередньовічна) мають характерні риси наукових концепцій, оскільки базуються на певних наукових фактах та аргументах, висунутих фахівцями в галузі етноісторичних досліджень. Третя трипільська версія зародження українців є фантастико-белетристичною конструкцією з елементами неоязичництва. Побудована аматорами з порушенням усіх можливих методологічних принципів наукового дослідження, вона не спирається на коректну фактологічну базу і не забезпечена переконливою науковою аргументацією, сформульованою фаховими палеоетнологами чи протоісториками. За усіма своїми параметрами трипільська версія україногенезу є типовим проявом квазінаукової історичної міфотворчості, що буває на пострадянському просторі протягом останніх двох десятиліть.

Біля витоків ранньосередньовічної версії походження українського народу стояв М. С. Грушевський, який виводив українців від племен антив початку середньовіччя [1]. Він вважав, що Київську державу створила українсько-руська народність, а великоруська утворила Володимиро-московську державу. «Київський період перейшов не у володимиро-московський, а в галицько-волинський XIII віку... Володимиро-московська держава не була ані спадкоємницею, ані наступницею Київської, вона виросла на своєму корені... Общеруської історії не може бути, як немає общеруської народності» [2].

Версія початкових етапів історії східних слов'ян М. Грушевського домінувала і в міжвоєнній радянській історіографії. Зокрема, провідний радянський історик-марксист М. Покровський вважав Київську Русь «Малоросією, тобто Україною». Однак у 30-ті рр. XX ст. ці погляди стали крамольними, їх носії репресовані, а історичні школи М. Грушевського в Україні та М. Покровського в Москві розгромлені.

На їхніх руїнах сталінська партійна наука починає пошуки принципово нової схеми історії східного слов'янства, яка легітимізувала б

тотальний контроль Москви над землями українців та білорусів. З цією метою кремлівські етнологи запровадили щойно розкритиковану провідними російськими медієвістами концепцію давньоруської народності В. Мавродіна [3]. Її суть полягала в тому, що фундаторами княжого Києва та його держави були не праукраїнці, як вважали М. Грушевський та М. Покровський, а окремий давньоруський народ, який під ударами татар та поляків розпався на російську, українську та білоруську гілки. Тому об'єднання цих народів в єдиній державі на чолі з Москвою нібито було їхньою споконвічною мрією і поновленням історичної справедливості. Так наукова проблема була переведена в політичну площину і всі медієвісти Радянського Союзу були змушені з відомих причин із цим рахуватися [4].

Концепція давньоруської народності В. Мавродіна була суто ідеологічною конструкцією і не мала серйозної аргументації. Вона виникла і проіснувала до розпаду СРСР лише за підтримки імперської Москви, а не внаслідок більшої переконливості її постулатів порівняно з попередницею – концепцією М. Грушевського. Аргументація на користь останньої не тільки не була спростована, а й суттєво підсилилася протягом XX ст. за рахунок нових наукових фактів, методик та аргументів. Цим пояснюється повернення сучасних українських істориків (М. Брайчевський, Я. Дашкевич, Я. Ісаєвич), археологів (Л. Залізняк, В. Баран), етнологів (В. Борисенко, Г. Скрипник, С. Конча, Ю. Фігурний), лінгвістів (Г. Півторак, В. Німчук, О. Тараненко) до схеми батька української історії сторічної давнини.

Маємо ще один наочний приклад того, як ідеологічна маніпуляція на ниві історії неминує закінчується крахом, попри тотальну підтримку імперського міфу зацікавленою державою. Як наслідок, антинаукові, ідеологічні конструкції опиняються на смітнику історії, а наука повертається, хай до старих, але правдивих версій минулого.

З драматичної, а часом і трагічної історії протистояння протягом XX ст. концепцій М. Грушевського та В. Мавродіна можна зробити ще

один, як на мене, корисний для сучасних науковців України висновок: жодні патріотичні міркування не можуть бути підставою для викривлення на користь зацікавленої сторони (держави чи народу) історичних реалій. Історичної неправди не приховаєш у благоденстві мішку мінливих політико-ідеологічних перекручень. Рано чи пізно брехня стане явною і боляче вдарить не тільки по її творцям, а й по престижу відповідної національної науки та держави. Патріотизм вченого повинен полягати в максимальному наближенні до істини, незалежно від національних сантиментів та симпатій.

Усе це стосується не лише кремлівських ідеологів імперської Москви, а й деяких квазіпатріотичних концепцій громадян України на кшталт «Священної трипільської Аратти» народного академіка Ю. Шилова. Їх галаслива міфотворчість за останні роки настільки дискредитувала українську етнологію, що зарубіжні колеги сприймають українських етнологів не інакше, як крізь шизофренічну призму «Священної Аратти».

Безперервність етнокультурного розвитку українців від склавинів праязкої та антів пеньківської культур V–VII ст. до сучасної України є переконливим свідченням їх зародження на зорі Середньовіччя. Розглянемо аргументи прибічників і контраргументи супротивників ранньосередньовічної версії українногенези.

Сучасна Європа народилася у ранньому середньовіччі

Ранньосередньовічна концепція українногенези базується на універсальних законах етноісторичного розвитку народів Європи, за якими великі етноси середньої смуги континенту, що контактували з греко-римською цивілізацією (іспанці, португальці, французи, англійці, німці, чехи, серби, хорвати, румуни, поляки тощо), зародилися на початку середньовіччя.

Римська імперія, як відомо, була фундаментом середньовічної Європи. Остання успадкувала державну релігію Риму – християнство, римське право, греко-римську інтелектуальну спадщину, культуру, мову. Латина стала мовою церкви, науки та дипломатії західноєвропейської цивілізації. Дезінтеграція Римської імперії була настільки значущою подією для Старого Світу, що з неї починають нову історичну епоху – Середньовіччя. Розпад будь-якої імперії супроводжують війни, які метрополія веде з колишніми колоніями та сусідніми державами. Не випадково падіння Риму збіглося з великими пертурбаціями на континенті, відомими під назвою Великого переселення народів. На початку середньовіччя ситуація стабілізувалася. Тому безперервність розвитку європейських етносів у зоні культурно-

історичного впливу Риму прослідковується саме з раннього середньовіччя. Якраз в цей час і народилися згадані великі етноси Європи.

Отже, маємо всі підстави твердити, що сучасна Європа народилася у ранньому Середньовіччі разом із більшістю великих етносів помірної смуги континенту.

Далеко не вперше, виносячи на суд шановної аудиторії сучасний варіант ранньосередньовічної версії походження українців [5], змушений вкотре повторити її базові постулати, які визнаються сучасною європейською етнологією.

Серед визнаних у Європі етнологічних принципів зазначимо:

1. Підхід до етносів як етнокультурних організмів, що в певний час народжуються, проходять життєвий цикл і неминуче дезінтегруються, розчиняючись серед сусідів. Методологічним підґрунтям такого підходу є напрацювання класиків європейської історичної науки Освальда Шпенглера [6], Арнольда Тойнбі [7] та їхнього послідовника Льва Гумільова [8], котрі розглядали відомі соціальні феномени (культура, цивілізація, етнос) як соціальні організми, що у своєму розвитку проходять певний життєвий шлях.

2. Вік етносу визначається ретроспективно, шляхом встановлення за допомогою різних дисциплін (історії, археології, мовознавства, етнографії, антропології тощо) початку безперервності етнокультурного розвитку конкретного народу. Аналогічну методику визначення віку м. Києва на основі встановлення тривалості безперервної життєдіяльності міста з раннього середньовіччя застосував академік П. П. Толочко у 1982 р.

3. Переважна більшість європейських народів, що мешкають в зоні культурно-історичного впливу Римської імперії, виникла в ранньому середньовіччі у V–VII ст. (французи, німці, англійці, іспанці, чехи, серби, хорвати, поляки, українці та ін.).

4. Племінний етап розвитку європейських етносів почався на зорі середньовіччя і закінчився в IX–X ст. їхньою консолідацією у власних державах (Англійській, Французькій, Чеській, Сербській, Польській, Руській, яка, по суті, була давньоукраїнською), що нерідко поширювалися на етнічні території сусідніх народів, набуваючи форм середньовічних імперій (Англійська, Іспанська, Французька, Польська, Київська Русь).

5. Держави імперського типу (Римська, Іспанська, Англійська, Російська, Київська Русь та ін.) з метою уніфікації строкатого в етнічному відношенні простору багатонаціональної держави асимільовували завойовані народи. За допомогою адміністративних, фінансових, поліційних та військових засобів на теренах імперії насаджувалася мова та культура імперського народу

метрополії. Отже, навколо ядра імперії здійснювалася своєрідна етнічна консолідація населення держави на основі етнокультурного комплексу державотворчого народу імперії. Яскраві приклади таких процесів дає римська історія та історія Російської імперії, зокрема на радянській фазі її розвитку (СРСР).

6. У відсталіх провінціях імперій в процесі їх колонізації метрополією зароджувалися молоді постімперські етноси. Вони виникали внаслідок синтезу місцевих традицій з мовно-культурним комплексом імперського народу-завойовника і починали власне історичне буття з моменту відокремлення від імперії. Так, на варварській периферії Римської імперії народилися романські народи (іспанці, португальці, французи, румуни та ін.). Іспанська імперія породила іспаномовних мексиканців, чилійців, аргентинців, перуанців, венесуельців, кубинців тощо; Англійська – англomовних американців, канадійців, австралійців; Португальська – бразильців; Французька – квебекців. Імперія Київська Русь в процесі колонізації княжим Києвом лісової півночі Східної Європи породила білорусів, псково-новгородців, росіян.

Зазначимо, що ці базові положення концепції не були відомі М. Грушевському, бо є продуктом розвитку науки ХХ ст. і лягли в основу сучасної європейської етнології.

Етногенез українців за даними сучасної етнології

Таким чином, сучасна етнологія дає змогу узгодити етногенез українців із зазначеними універсальними законами етнічного розвитку середньовічної Європи. Витоки великих етносів Європи, які мешкали в зоні культурно-історичного впливу Римської імперії, сягають початку середньовіччя. Після відомих збурень, викликаних падінням імперії (велике переселення народів), ситуація стабілізувалася. Тому безперервність етнокультурного розвитку, за даними етнографії, археології, мовознавства, антропології, письмовими джерелами, на етнічних територіях численної групи романських етносів (іспанці, португальці, каталонці, французи, провансальці, італійці, сицилійці, румуни), англосаксів, слов'ян (поляків, чехів, словаків, сербів, хорватів, болгар, українців) тощо ретроспективно простежується з кінця V–VII ст. Це дає підстави твердити про розвиток на даних територіях окремих етнокультурних організмів, які в наш час відомі під згаданими етнонімами. Зокрема, відомий російський археолог-славист В. Сєдов [9] присвятив цьому питанню фундаментальну монографію, де прослідкував витоки усіх згаданих слов'янських етносів (крім українців) у ранньому середньовіччі.

Протягом V–IX ст. народи середньої смуги Європи пройшли племінну фазу розвитку, коли їх складовими були окремі споріднені племена чи етнографічні групи з власними етнонімами. Так, англійці, сакси та юти Британії вважаються праанглійськими племенами; мазовшани, віслияни, слензяни, лендзяни, кашуби – прапольськими; чехи, лучани, седличани, гбани, дечани, лемизи – прачехами. За аналогією слід визнати синхронних ним літописних волинян, деревлян, уличів, тиверців, білих хорватів, полян, можливо, сіверян – праукраїнськими племенами.

Протягом IX–X ст. споріднені племена консолідуються і створюють власні держави. У такий спосіб виникли Англійське, Польське королівство, Празьке князівство чехів, перші державні утворення сербів, хорватів, болгар, які, внаслідок експансії на землі сусідів, часом набували форми середньовічних імперій. Аналогічно середньовічну державу Русь, що виникла внаслідок консолідації згаданих праукраїнських племен, по праву слід вважати праукраїнською. Адже ніхто не виключає перші державні утворення на землях англо-саксів, поляків, чехів, сербів, хорватів тощо з їхніх національних історій.

На периферії держав імперського типу внаслідок тривалого впливу метрополії на завойовані провінції відбувається синтез етнокультури (в т. ч. мови) народу-завойовника з культурами та мовами підкорених народів. Його прямим результатом є постання молодих етносів, котрі успадкували елементи етнокультури як імперського етносу, так і автохтонів. Історичне буття цих народів починається з моменту їх звільнення від метрополії, яке найчастіше стається в ході неминучого розпаду імперій і боротьби новонароджених народів з метрополією за незалежність.

Київська Русь, без сумніву, була середньовічною імперією, що охоплювала землі багатьох слов'янських, балтських, тюрських, фінських етносів. Тому згадана закономірність поширювалася і діяла на Русі в княжі часи. Як латинський, імперський Рим внаслідок латинізації завойованих провінцій породив групу романських етносів, так праукраїнський імперський Київ внаслідок русифікації (від Русь, а не Росія) балтських та фінських народів лісової півночі Східної Європи породив групу похідних від нього руських етносів (білоруси, псково-новгородці, росіяни). Подібні погляди на походження східнослов'янських народів висловлювали М. Грушевський [10], М. Чубатий [11], М. Брайчевський [12], Л. Залізняк [13].

З цих позицій пріснопам'ятна давньоруська колиска братніх східнослов'янських народів набуває принципово нового наповнення. Можна погодитися, що вона дійсно існувала, але в

ній лежали щойно народжені білоруси, псково-новгородці та росіяни, а колисав її їхній батько – колоніст-праукраїнець з княжого Києва.

По втраті імперії колишні імперські народи продовжують історичне буття у своїх етнічних державах (англійці, іспанці, французи, португальці тощо), а породжені ними етноси вже пишуть власну історію. Найчастіше вона починається з національно-визвольної війни з імперським центром. Згадайте війну американців за незалежність від імперського Лондона, численні збройні конфлікти іспанських колоній в Латинській Америці XIX ст. проти військ з метрополії. Розпад Римської імперії проходив у полум'ї безкінечних війн римських провінцій за незалежність. Існує думка, що так звана доба феодальної роздробленості на Русі XII ст., по суті, являла собою серію національно визвольних війн молодих прабілоруського, псково-новгородського та московського етносу за незалежність від праукраїнського імперського Києва. Внаслідок цих національно-визвольних змагань імперія Русь розпалася, а монголи лише довершили справу.

Конфлікти XII ст. та монгольська навала настільки послабили Південну Русь, що вона стала легкою здобиччю Польщі, Литви, а пізніше Московії. Так, прямі прашури сучасних українців не тільки втратили імперію, а й власну державність. Існуючи в бездержавному стані вони здійснювали періодичні, не зовсім вдалі спроби утворити українську державу. Йдеться про козацьку державу Богдана Хмельницького та його наступників, УНР початку XX ст., сучасну незалежну Україну.

Запропонована концепція походження українського етносу з раннього середньовіччя має витоки з поглядів М. С. Грушевського [14] на формування східнослов'янських народів. Принципове поновлення джерельної бази, застосування нових методологічних підходів сучасної європейської етнології дозволяє суттєво підсилити аргументацію на користь ранньосередньовічних витоків українського етносу і відмовитися від старої радянської версії про його зародження у пізньому середньовіччі.

Основні напрями критики ранньосередньовічної концепції україногенези

Подані нами головні положення ранньосередньовічної версії витоків українців зазнають постійної критики з боку прибічників давньоруської народності, які виводять українців із пізнього середньовіччя, і романтиків, котрі вважають першими українцями людність трипільської археологічної культури. Зупинимось на головних закидах опонентів.

1. Розрив історичної тяглості між Південною Руссю та козацькою Україною через навалу монголів у XIII ст. Ця теза своїм корінням сягає згаданої концепції М. Погодіна середини XIX ст., який 1856 р. писав про зміну населення в Середньому Подніпров'ї внаслідок монголо-татарської навали. Це твердження було спростоване істориками та археологами ще у радянський період. Численні факти свідчать, що від монголів дійсно суттєво постраждало населення кількох великих міст Внутрішньої Русі (Київ, Чернігів, Переяслав), однак нападники мало змінили демографічну ситуацію в Подніпров'ї, тим більше на Волині, у Подністров'ї та Галичині. Тобто на етнічних землях українців суттєвої зміни населення у XIII ст. не сталося.

2. Пізня поява етноніму «українці». Зміна етноніму в ході національної історії звичайне явище для європейських етносів. Поляки у пізньому середньовіччі звалися ляхами, а ще раніше складалися з окремих племен з власними етнонімами (лендзяни, вісляни, мазовшани, кашуби, слензяни). В середні віки румуни були відомі під етнонімом волохи, росіян звали московитами. Очевидно, що ляхи-поляки, волохи-румун, московити-росіяни – це ті самі етноси під різними назвами на різних фазах свого історичного розвитку. То на якій підставі етнонім русини-українці роблено винятком із цього правила?

Відповідно до універсальних законів розвитку європейських народів, український етнокультурний організм за 1500 років свого існування змінив кілька етнонімів. У I тис. н. е. він, як і інші молоді етноси Європи (французи, англійці, поляки, чехи тощо), складався з окремих споріднених праукраїнських племен із власними етнонімами (дулібів, антів, склавинів, волинян, деревлян, полян, сіверян, уличів, тиверців, білих хорватів). Консолідація цих племен у створеній ними державі Русь призвела до затвердження єдиного етноніму руський, русин, який з пізнього середньовіччя аж до нашого часу поступово замінювався етнонімом українець. Релікти попереднього етноніму зберігаються в Карпатах донині (русини). Мова Богдана Хмельницького мало різнилася від сучасної української, а його звали князем руським. Польське населення Львова ще в міжвоєнний період називало місцеву людність Галичини руськими, а їх мову, відповідно, руською, однак ніхто не сумнівається в українстві останніх.

Отже, спроба встановити вік українців за часом затвердження цього етноніму не виглядає переконливою. Етноси міняють назву протягом свого існування, як це було з поляками, румунами, росіянами та українцями, не міняючи своєї етнічної сутності.

Провідний медієвіст України академік П. П. Толочко пише: «...Роман подався “в Ляхи”», де йому довелося втрутитися у внутрішньопольський конфлікт» [15]. Отже, ляхи і поляки – це те саме. Чому ж ми вперто не хочемо бачити в руських Х–ХІІІ ст. Київщини, Волині та Галичини українців на середньовічному етапі своєї історії? Ніхто не ставить під сумнів, що «ляхи» Мешко І та Болеслав Хоробрий кінця Х – початку ХІ ст. – польські королі. Однак їхніх сучасників руських князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого, що правили з княжого Києва, не визнають персонажами української національної історії навіть провідні медієвісти незалежної України. Ці подвійні стандарти, на нашу думку, є реліктами імперської російської історіографії, в тому числі і в її радянському різновиді, що міцно закоренилися в історичній науці нібито незалежної України.

Уже згадуваний кумир радянських археологів-медієвістів В. В. Сєдов у своїй фундаментальній книзі 1995 р. виводив поляків, чехів, сербів, хорватів, болгар з раннього середньовіччя на підставах тягlosti культурного розвитку на їхніх етнічних землях протягом останніх 1500–1300 років. Така ж неперервність розвитку тривалістю у півтора тисячоліття простежена на етнічних землях українців між Середнім Дніпром та Східними Карпатами від празької та пенківської культур (склавини та анти) до наших днів. «Однак про українські діалекти в розглядуваний тут час (Х ст.) не може бути й мови» [16].

Так безапеляційно заявив російський дослідник у відповідь на висновок румунського лінгвіста Е. Претвича, що масова слов'янська топонімія та землеробська термінологія у східнорумунських діалектах, у т. ч. в молдовському, пояснюється асиміляцією румунами в Х–ХІ ст. слов'янського населення між Дністром і Карпатами. А судячи з того, що лексичні слов'янські запозичення у молдаван та східних румунів характеризуються властивим українській мові повноголоссям та фрикативним «г», румунський філолог стверджував, що асимільовані слов'яни говорили «на одному з українських діалектів». Заперечивши саму можливість існування українців тисячу років тому В. В. Сєдов [17] пояснив появу українізмів у мові східних румунів Х–ХІ ст. впливом мови ранньосередньовічних антів лісостепової України.

Цією категоричною відмовою українцям в їх існуванні в Х ст. (на відміну від поляків, чехів, сербів, хорватів, румунів) класик російської медієвістики не тільки вкотре продемонстрував відомий подвійний стандарт у підході російських колег до минулого України. Сам того не бажаючи, він опустив коріння українського етносу у V ст., визнавши наявність суто української мов-

ної специфіки в мові антів, яких М. Грушевський ще 100 років тому назвав «предками українських племен» [18]. Як казав посол РФ в Україні В. Чорномірдин: «Хотіли як краще, а вийшло як завжди».

3. Безетнічність населення середньовічної Європи, яке нібито пізніше консолідувала в нації освічена еліта. Розглядаючи минуле Європи крізь призму модерних націй і не знаходячи їм аналогів у середньовіччі, деякі дослідники доходять висновку про ледь не відсутність в ній реального етнічного поділу. Середньовічне населення «від Британії до Японії» бачиться їм як безетнічний конгломерат, такий собі первісний демографічний бульйон, з якого лише в новий час у ХVІІІ, ХІХ, ХХ ст. місцеві еліти творять нації.

Інакше як непорозумінням таке твердження не назвеш. Тоді хто такі історичні бритти, фракійці, англи, сакси, готи, нормани, бургунди, печеніги, ятвяги, меря тощо? Заперечувати етнічний поділ середньовічної Європи лише на підставі відсутності в ній модерних націй сучасного типу не можна. Адже етнічний поділ людства – видова ознака *Homo sapiens*, що виник у Європі разом із приходом сюди людини розумної 40 тис. років тому. Спочатку це було зафіксовано у вигляді окремих археологічних культур, а пізніше і першими письмовими джерелами – вже згадані бритти, фракійці, англи, бургунди, печеніги, ятвяги, меря тощо. Середньовічні люди були носіями певної етномовної специфіки незалежно від того, усвідомлювали вони це чи ні.

Тому не можу погодитися з твердженням, що говорити про український, білоруський, російський етноси початку II тис. н. е. не можна, бо «переважна більшість тогочасного люду (а це в основному сільське населення) було в сучасному розумінні цього слова безетнічним» тому, що не усвідомлювало своєї належності до великої етнічної спільноти, а вважало себе киянами, полочанами чи новгородцями. Дійсно, переважна більшість середньовічного населення Європи не була носієм активної національної самосвідомості. Однак, крім активної національної, є пасивна етнічна свідомість, коли представник етносу, не усвідомлюючи того, є носієм специфічної етнокультури.

Пересічний трипільець, скіф чи половець навряд чи уявляв як реальний масштаб його етнічної спільноти, так і свою належність до неї чи знав свою національну історію. Однак це не означає, що згаданих народів не існувало, а несвідомий носій їхньої етнічної специфіки не мав етнічної належності. Бабця з карпатського чи поліського села 100 років тому могла й не усвідомлювати, що вона українка і самовизначалася як «тутейша». Однак вона була пасивним носієм специ-

фічної української етнокультури (мова, фольклор, вишивка, кухня тощо), яку передавала своїм дітям та онукам. Подібний пасивний рівень етнічної свідомості, на нашу думку, мала переважна більшість середньовічної людності Східної Європи, належність якої до різних балтських, германських, фінських, слов'янських, тюрських субетносів ніким не ставиться під сумнів.

4. Змішаність населення Південної Русі, зокрема княжого Києва, що нібито повинно свідчити про відсутність тут «профільного» етносу взагалі.

Багатонаціональність населення столиць різних держав у різні часи є сталою закономірністю. Однак наявність численних етнічних діаспор в Москві, Лондоні, Парижі чи Варшаві у різні часи не заважала їм лишатися, відповідно, столицями національних держав росіян, англійців, французів, поляків, а мовам відповідних народів домінувати в цих багатонаціональних мегаполісах. Чому ж княжий Київ повинен бути винятком із цього правила?

Якщо, незважаючи на строкатий етнічний склад у міських центрах середньовічної Європи, як правило, зберігалася мова провідного етносу, то чому населення древнього Києва повинно було говорити на якомусь нікому невідомому інтернаціональному койне?

Дані лінгвістики свідчать про інше. Київські літописні топоніми XII ст. звучать по-українськи (річка Киянка, урочище Угорське, Печерськ і т. ін.), а південноруські тексти XI–XIII ст. містять величезну кількість української лексики (ринь, парубок, кожух, призьба, діжа, кицька, гребля, ватра, плахта, оболонь, гілля, віття тощо). Їм властиві суто українські мовні особливості, які відрізняють українську мову від російської та білоруської. Мається на увазі клична форма іменника (князю, брате, коню), дієслова на *-ти* (жити, нести), *-мо* (ходімо, віруємо), закінчення іменників чоловічого роду давального відмінку однини на *-ові, -еві* (князеві, коневі), перехід *о, е* в *і* (кінь, сніг, віз, сіно), властиве українській м'яке, фрикативне «г» тощо. На думку відомого лінгвіста А. Кримського: «Мова Наддніпрянщини та Червоної Русі XI віку – це цілком рельєфна, певно означена, яскраво-індивідуальна одиниця. І в ній надто легко і виразно можна пізнати прямого предка сучасної української мови, бо вона ж має в собі величезну частину сьогочасних українських особливостей». Всі ці виразні українізми в південноруських літописах і літературних творах підтверджують сучасні авторитетні лінгвісти [19].

5. Незмінність українців протягом 1500 р. їхньої національної історії, про що нібито твердив М. Грушевський, а за ним і його адепти. З цим не можу погодитися, бо такого не писав

ні М. Грушевський, ні його послідовники. Наприклад, у першому томі своєї фундаментальної «Історії України-Руси» [20] «батько української історії» висловлюється про початки україногенези досить помірковано: «Все промовляє за сим ототожненням Антів з предками нашого народу». Або: «Можна сказати певним, що в Антах маємо предків українських племен». Під назвою «українські племена» фігурують анти та літописні уличі, тиверці, волиняни, деревляни, поляни в популярній «Ілюстрованій історії України» 1913 р. Однак ніде дослідник не писав про це населення чи про мешканців Південної Русі як про остаточно мовно та етнокультурно сформованих українців.

Розуміння етносу як етнокультурного організму передбачає його постійну мінливість у процесі розвитку від народження до дезінтеграції та асиміляції решток його етнокультури іншими народами. Тобто протягом свого історичного буття народи постійно трансформуються, перманентно змінюючи, часом радикально, етнокультуру, мову, антропологію. Так, великі етноси середньої смуги Європи (англійці, французи, чехи, серби, хорвати, поляки, румуни, українці) протягом раннього середньовіччя пройшли племінну фазу розвитку (дитинство). У розвинутому середньовіччі вони творять перші держави (юність). Починаючи з XVIII–XIX ст., вони входять у фазу зрілості й трансформуються в модерні нації. З цих позицій твердити, що англійці, поляки чи українці прожили 1,5 тис. років у незмінному стані – повне безглуздя. Повторюю, що мешканці середньовічних Лондона, Парижа, Києва, за мовою, етнокультурою, ментальністю, – це не сучасні англійці, французи, українці, а їхні прямі прасури на середньовічному етапі історичного розвитку.

Прибічникам ранньосередньовічної версії україногенези висувають і ненаукові звинувачування, зокрема:

6. Кон'юктурність адептів. Звинувачення не витримує критики, бо з трьох основних версій україногенези, що дискутуються у сучасній Україні (трипільська, пізньосередньовічна, ранньосередньовічна), остання якраз не користується прихильністю сучасних можновладців. Якщо навколо трипільської Аратти консолідуються аматори та ультрапатріоти на чолі з кількома відомими нардепами та високими посадовцями, то академічна наука здебільшого все ще перебуває під чарами старої радянської ідеології, за якою українці родом з посттатарських часів. Послідовники поглядів М. Грушевського зараз в опозиції до поглядів як одних, так і других, відстоюючи свою концепцію на особистому ентузіазмі та на засадах індивідуального трудового підряду.

7. **Застарілість** концепції, оскільки їй уже понад сторіччя. Наскільки «застаріла» ранньосередньовічна версія україногенезу свідчить доля її наступниці, вдвічі молодшої, концепції давньоруської народності (ДРН). Породжена сталінською етнологією «модерна» ДРН задушила попередницю разом з її прибічниками без всяких наукових дискусій, але ненадовго пережила своїх творців – кремлівських етнологів. Оскільки вагомі аргументи на користь зародження українського етносу на зорі середньовіччя не були спростовані, то вони лишаються в силі, чим і пояснюється повернення з небуття нібито «застарілих» поглядів М. Грушевського [21].

8. **Політизованість** побудови. Політизовані ми називають псевдонаукові конструкції, в основі яких лежать не конкретні наукові аргументи, а ідеологічні доктрини. Прикладом такої політизованої ідеології є концепція ДРН. Насаджена далекими від науки адміністративно-поліційними методами, аж до фізичного нищення опонентів (школи М. Грушевського та М. Покровського), ДРН у наш час почала розвалюватися без підтримки Кремля. Започаткована М. Грушевським версія україногенезу повертається в українську етнологію, бо вона базується на неспростованих наукових фактах та доказах, а не на мінливих політичних ідеологемах.

9. **Надмірна патріотичність** за рахунок науковості побудови, з чим не можу погодитися. Концепція спирається на величезну джерельну базу та численні наукові аргументи, частину яких наведено вище. Патріотизм не може замінити науковий підхід, про що вже йшлося. Мабуть, варто обговорювати не ступінь патріотизму наукових конструкцій, а конкретні наукові положення, на яких вона побудована.

Разом із тим, я не належу до скептиків щодо українського патріотизму з двох причин.

По-перше, з багатого власного досвіду впевнився, що скепсис до українського патріотизму висловлюють, як правило, носії патріотизму однієї сусідньої держави, причому переважно в його деградовано-залишковій радянській модифікації.

По-друге, патріотизм – це любов до своєї батьківщини. А без любові не народжуються ні діти, ні держави. Брак українських патріотів серед наших керманів – одна з головних причин численних негараздів у сучасній Україні.

Концепції не поділяються на кон'юктурні, політизовані, патріотичні, нефахові чи фахові, застарілі та модерні, а на наукові та ненаукові. І коли супротивникам переконливої наукової побудови не вистачає вагомих контраргументів, вони вдаються до не зовсім чистих методів дискусії, наклеюючи політичні та інші ненаукові ярлики на те, чому вони не мають сил протистояти.

Висновки

Ранньосередньовічна версія етногенезу українців, що базується на визнаній сучасною етнологією універсальній схемі походження народів, дає підстави відповісти на ключове питання української історії: чи існував український етнос у Київській Русі? На мою думку, **мешканці княжих Києва, Переяслава, Чернігова, Галича були тією ж мірою українцями, як і тогочасні жителі Гнезно, Парижа та Лондона були, відповідно, поляками, французами та англійцями.** Усі ці народи мовою, культурою, свідомістю суттєво відрізнялися від їх сучасних відповідників, але очевидно, що вони були українцями, поляками, французами та англійцями на середньовічному етапі історичного розвитку цих народів.

Дітище кремлівських етнологів доби пізнього сталінізму давньоруська народність не існувала ні у формі окремого східнослов'янського етноса (колиски трьох братніх народів), ні в редакції В. Мавродіна як предтеча або перша фаза розвитку великоруської нації. Разом із тим, відбувалася певна етнічна консолідація різноетнічного населення Русі навколо її київської (південноруської) метрополії. Відповідно до універсальних закономірностей розвитку етнічних процесів, в імперіях княжий Київ накидав свою етнокультурну специфіку підкореним народам. Як стародавній Рим латинізував свої провінції, так Київ Х–ХІІІ ст. русифікував (від Русь, а не Росія) підконтрольні йому території. Оскільки мешканці Південної Русі (русини) в етнокультурному плані були українцями на середньовічному етапі їхнього розвитку, то київська метрополія була активним джерелом поширення давньоукраїнської специфіки на свої провінції.

Насадження Києвом південноруської етнокультури в неслов'янських на той час провінціях призвело до зародження наших найближчих родичів та сусідів – білорусів та росіян. Вони постали на місцевому етнічному субстраті периферійних провінцій Київської Русі внаслідок їх колонізації давніми українцями з княжого Києва та Південної Русі. Як латиняни породили романську групу народів, іспанці – іспаномовні народи Латинської Америки, англійці англослов'янських американців, канадійців, австралійців, новозеландців, так давньоукраїнці-русини породили руськомовних білорусів, псково-новгородців, росіян. Образно кажучи, згадані імперські етноси виступають в ролі батьків молодших постімперських народів, матерями яких була етнокультура аборигенів відповідних провінцій. Синтез етнокультури місцевого населення з мовою та культурою колонізаторів і породив нові, постімперські етноси, власна національна історія яких починається з їхнім виходом з імперії або на її

руїнах. Так французи, іспанці, румуни постали внаслідок латинізації галів, іберів та фракійців. Відповідно, білоруси – результат синтезу балтського субстрату з принесеним у IX–X ст. з Південної Русі-України руським адстратом, а росіяни – складний симбіоз фінів з балтами Верхнього Дніпра та з русинами із Середнього Подніпров'я.

Спираючись на цю універсальну закономірність, білоруси, псково-новгородці, росіяни, по суті, є дітьми русинів-давньоукраїнців Південної Русі X–XII ст. Корені їхніх національних історій – в тілі давньоукраїнської імперії Русь. Не випадково великий патріот Росії В. Ключевський писав: «В особі князя Андрія (Боголюбського –

Л. 3.) великорос уперше виступив на історичну арену» [22]. Про появу росіян не раніше XII ст. неодноразово писали інші класики російської історичної науки [23].

Тому починати історію росіян із заснування княжого Києва таке саме безглузде, як починаючи історію румунів чи французів із заснування Риму, американську історію із заснування Лондона, а мексиканську – з виникнення Мадрида. У згаданих імперських центрах мешкали відповідно русини-давньоукраїнці, латиняни, англійці та іспанці, які на пізніх етапах розвитку заснованих ними імперій породили перелічені молоді постімперські етноси.

1. Грушевський М. С. Анти / М. С. Грушевський // Записки НТШ. – Львів, 1898. – Т. XXI. – Кн. 1; Грушевський М. С. Історія України-Руси / М. С. Грушевський. – К., 1913. – Т. I. – С. 117.
2. Грушевський М. С. Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства / М. С. Грушевський // Статті по славяноведенню. – СПб., 1904.
3. Мавродин В. В. Формирование русской нации / В. В. Мавродин // Всесоюзное общество по распространению политических и научных знаний. – Л., 1947. – 40 с.
4. Залізняк Л. Л. Давньоруська народність : імперський міф чи історична реальність / Л. Л. Залізняк // Пам'ять століть. – 1996. – № 2. – С. 2–14; Залізняк Л. Л. Де, як і коли виникла давньоруська народність / Л. Л. Залізняк // Пам'ять століть. – 1998. – № 6. – С. 2–15; Залізняк Л. Л. Давньоруська народність. Історія проблеми / Л. Л. Залізняк // Наукові записки НаУКМА. – 1999. – Т. 9. – Ч. 1. – С. 203–208; Залізняк Л. Л. Якщо росіяни лехіти, то чи була давньоруська народність? / Л. Л. Залізняк // Наукові записки НаУКМА. – 2000. – Т. 18. – С. 53–60; Залізняк Л. Л. Проблема етногенезу українців з позиції сучасної європейської етнології / Л. Л. Залізняк // Магістеріум. Археологічні студії. – 2001. – С. 49–56; Залізняк Л. Л. Давньоруська народність : нова версія старого міфу / Л. Л. Залізняк // Етнічна історія народів Європи. – 2001. – Вип. 9. – С. 12–21; Залізняк Л. Л. Чи скресла крига давньоруської народності над Київською Руссю? / Л. Л. Залізняк // Магістеріум. Археологічні студії. – 2003. – Вип. 11. – С. 82–94; Залізняк Л. Л. Від склавинів до української нації / Л. Л. Залізняк. – К., 2004. – С. 78–93; Залізняк Л. Л. Походження українців : між наукою та ідеологією / Л. Л. Залізняк. – К. : Темпора, 2008. – 104 с.
5. Залізняк Л. Л. Походження українського народу / Л. Л. Залізняк // Матеріали до української етнології. – 1995. – Вип. I (4). – С. 115–123; Залізняк Л. Л. Походження українського народу / Л. Л. Залізняк. – К., 1996; Залізняк Л. Л. Від склавинів до української нації / Л. Л. Залізняк. – К., 1997. – С. 58–77; Залізняк Л. Л. Етногенез українців, білорусів та росіян / Л. Л. Залізняк // Пам'ять століть. – 1997. – № 4. – С. 2–13; Залізняк Л. Л. Проблема етногенезу українців з позиції сучасної європейської етнології / Л. Л. Залізняк // Магістеріум. Археологічні студії. – 2001. – С. 49–56; Залізняк Л. Л. М. Ю. Брайчевський і походження слов'янських народів / Л. Л. Залізняк // Михайло Брайчевський. Вчений і особистість. – К., 2002. – С. 67–83; Залізняк Л. Л. Від склавинів до української нації / Л. Л. Залізняк. – К., 2004. – С. 58–145; Залізняк Л. Л. Походження українців очима науковців, політиків та фантастів / Л. Л. Залізняк // Збірник наукових праць НДІУ. – 2007. – Том XV. – С. 223–241; Залізняк Л. Л. Походження українців : між наукою та ідеологією / Л. Л. Залізняк. – К. : Темпора, 2008. – 104 с.; Залізняк Л. Л. Древнерусская чи давньоукраїнська народність / Л. Л. Залізняк // Магістеріум. Археологічні студії. – 2009. – Вип. 36. – С. 70–75.
6. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории / О. Шпенглер. – М., 1993. – 588 с.
7. Тойнбі А. Дослідження історії / А. Д. Тойнбі. – К., 1995. – Т. 1–2. – 614 с.
8. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера земли / Л. Н. Гумилев. – М., 1993. – 213 с.
9. Седов В. В. Славяне в раннем средневековье / В. В. Седов. – М., 1995. – 416 с.
10. Грушевський М. С. Звичайна схема... – С. 11–24.
11. Чубатий М. Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східнослов'янських народів / М. Чубатий. – Нью-Йорк, 1964. – 159 с.
12. Брайчевський М. Ю. До проблеми походження українського народу / М. Ю. Брайчевський // Хроніка-2000. – 1998. – Вип. 27–28. – С. 72–82; Брайчевський М. Ю. Про походження українського народу / М. Ю. Брайчевський // Матеріали до української етнології. – 1995. – Вип. I (4). – С. 72–82.
13. Залізняк Л. Л. Нариси стародавньої історії України / Л. Л. Залізняк. – К., 1994. – С. 136–163; Залізняк Л. Л. Походження українського народу / Л. Л. Залізняк // Матеріали до української етнології. – 1995. – Вип. I (4); Залізняк Л. Л. Походження українського народу / Л. Л. Залізняк. – К., 1996. – 80 с.; Залізняк Л. Л. Від склавинів до української нації / Л. Л. Залізняк. – К., 1997. – С. 63–84; Залізняк Л. Л. Етногенез українців, білорусів та росіян / Л. Л. Залізняк // Пам'ять століть. – 1997. – № 4. – С. 2–13; Залізняк Л. Л. Проблема етногенезу українців з позиції сучасної європейської етнології / Л. Л. Залізняк // Магістеріум. Археологічні студії. – 2001. – С. 49–56; Залізняк Л. Л. М. Ю. Брайчевський і походження слов'янських народів / Л. Л. Залізняк // Михайло Брайчевський. Вчений і особистість. – К., 2002. – С. 67–83; Залізняк Л. Л. Від склавинів до української нації / Л. Л. Залізняк. – К., 2004. – С. 58–145; Залізняк Л. Л. Походження українців очима науковців, політиків та фантастів / Л. Л. Залізняк // Збірник наукових праць НДІУ. – К., 2007. – Т. XV. – С. 223–241; Залізняк Л. Л. Походження українців : між наукою та ідеологією / Л. Л. Залізняк. – К. : Темпора, 2008. – 104 с.; Залізняк Л. Л. Древнерусская чи давньоукраїнська народність / Л. Л. Залізняк // Магістеріум. Археологічні студії. – 2009. – Вип. 36. – С. 70–75.
14. Грушевський М. С. Звичайна схема... – С. 11–24.
15. Толочко П. П. Древнерусская народность / П. П. Толочко. – СПб., 2005. – С. 118.
16. Седов В. В. Славяне в раннем средневековье / В. В. Седов. – М., 1995. – С. 107.

17. Там само.
18. Грушевський М. С. Історія України-Руси... – С. 177.
19. Півторак Г. Українці. Звідки ми і наша мова / Г. Півторак. – К., 1993 – 200 с.; Півторак Г. Коли ж виникла українська мова? / Г. Півторак // Історія української мови. – К., 1996. – С. 270–279; Тараненко О. Мова Київської Русі : вузол істориколінгвістичних і політико-ідеологічних проблем / О. Тараненко // Історія української мови. – К., 1996. – С. 280–286.
20. Грушевський М. С. Історія України-Руси ... – С. 177.
21. Залізник Л. Л. Проблеми україногенезу : чи застаріло «за-старіле»? / Л. Л. Залізник // Вісник НАНУ. – 1999. – № 7. – С. 53–60.
22. Ключевский В. О. О русской истории / В. О. Ключевский. – М. : Просвещение, 1993. – С. 113.
23. Кавелин К. Д. Собрание починений / К. Д. Кавелин. – СПб., 1987. – Т. 1. – С. 598–600; Седов В. В. Восточные славяне в VI–XIII вв. / В. В. Седов. – М., 1982. – С. 185–195.

L. Zaliznyak

EARLY MIDDLE AGE HYPOTHESIS OF ORIGIN OF UKRAINIANS

This article is devoted to problems of genesis of Ukrainian nationality. The last one arose in Early Middle Age as well as most big nations of Europe (French, English, German, Polish, Serbian, Szechuan, Croatian etc). Late Middle Age version of origin of Ukrainians, Russians and Byelorussia's is soviet version of very old empire historical myth. It disagrees with norms of modern ethnology and has formed after the Second World War as a typical soviet ideology structure.

Keywords: genesis of Ukrainian nationality, knight Kyiv, Old Russian nationality, ethnology.